

* เทียบเป็นไทยว่า - ป็จจ

เห็นแล้วว่าสี่ประจำวันเกิดขึ้นจากสีกายของเทวดาประจำวันนั้นๆ แค่นั้น จะกำหนดเอาสีมาจากอะไรยังมองไม่เห็น สภาพสกริผู้หนึ่งดูเหมือนจะไม่ยอมเชื่อง่ายๆ ได้แย้งว่า ในเมื่อสี่ประจำวันมีได้ทำไมสี่ประจำวันจึงไม่มี ครั้นบอกว่า วันทั้งเจ็ดมีตำนานเกี่ยวกับเทวดา สีกายของเทวดามีต่าง ๆ กันไป จึงได้เลือกเอามาเป็นสี่ประจำวัน ส่วนปีไม่มีเทวดาเป็นเครื่องหมาย มีแต่รูปสัตว์ ซึ่งเรียกกันว่าสิบสองนักษัตร เริ่มกำหนดเป็นต้นไป บ้างจึงมีแต่รูปสัตว์ต่างๆ เป็นเครื่องหมายเท่านั้น จะเอาสี่ประจำวันนั้นไม่ได้

พอพูดถึงเรื่องสิบสองนักษัตร สภาพสกริผู้หนึ่งก็หันมาซักอีกว่า ทำไมจึงเอารูปสัตว์ต่างๆ มาเป็นเครื่องหมายประจำวัน เมื่อถูกถามอย่างตั้งตัว แทะไม่ตกเขิน ผู้เขียนซึ่งถูกตั้งให้เข้าไปอยู่ในกลุ่มสนทนาด้วยก็ออกจะหนักใจ เพราะเรื่องสิบสองนักษัตรนี้ ได้เคยเป็นเรื่องที่นักปราชญ์ของไทยได้นำเข้าปรึกษากันในสมาคมวรรณคดี เมื่อ ๓๐ กว่าปีมาแล้ว และก็ยังไม่ได้ตกลงกันได้ว่าจะมีกำเนิดมาจากอย่างไรกันแน่ ผู้เขียนเห็นว่ายังมีผู้สนใจ และยังไม่ค่อยทราบกันอยู่มาก จึงขอถือโอกาสเล่าซ้ำอีกครั้งหนึ่ง แค่ออแจงให้ทราบเสียก่อนว่า ที่จะเขียนนี้เป็นตำนานที่ได้ยินได้ฟัง ได้อ่านพบมา ผู้เขียนไม่มีความว้ออะไรเลย นำมาเขียนเล่าสู่กันฟังเท่านั้น

ปัญหาที่ว่าทำไมจึงเอาสัตว์มาใช้เป็นชื่อปีนี้เป็นปัญหาใหญ่ ยังไม่มีใครสอบค้นได้แน่นอนว่ามีกำเนิดมาจากอะไรกันแน่ แม้แต่ว่าใครเป็นผู้เริ่มคิดก็ยังไม่แน่นอน ตามตำนานของจีนกล่าวว่า ฮิว่ว ขุนนางจีนครั้งพระเจ้าอั้งตี้ เป็นผู้แรกคิดชื่อปีกับอักษรประกอบชื่อปีทำปฐมนึกก่อน ครั้นถึงราชวงศ์ถังชั้น ตรงกับ พ.ศ. ๕๖๘ ถึง ๗๖๓ ระหว่างนั้นมันักปราชญ์คนหนึ่งชื่อ เฮ้งซง แห่งหนังสือชื่อ ลุนหวง ขึ้นเรื่องหนึ่ง ในหนังสือนั้น ตอนหนึ่งว่าด้วยสิบสองนักษัตร คือเทียบเอาชื่อปีทั้งสิบสองปี ว่าเป็นชาติสัตว์สิบสองชาติ ภาษาจีนว่าดังนี้

จอชกซ้อ	เทียบเป็นไทยว่า	ขวด	เป็น	หนู
ทวชกทง	„	ฉลู	เป็น	วัว
อนชกฮั่ว	„	ชาด	เป็น	เสือ
เบ้าชกเถ้ว	„	เถาะ	เป็น	กระต่าย
สินชกเหล็ง	„	มะโรง	เป็น	งูใหญ่
จชกจิว	„	มะเส็ง	เป็น	งูเล็ก
โห้วชกเบ๊	„	มะเมีย	เป็น	ม้า
ชชกเอ๊ย	„	มะแม	เป็น	แพะ
ชินชกเก๊า	„	วอก	เป็น	ลิง
อิวชกเกย	„	ระกา	เป็น	ไก่
ชชชกเก๊า	„	จอ	เป็น	สุนัข
หัชชกค้อ	„	กุน	เป็น	หมู

นี้เป็นตำนานที่กล่าวว่า ได้เริ่มมีการใช้สิบสองนักษัตรในเมืองจีน ตั้งแต่สมัยราชวงศ์ซันเมื่อพันปีมาแล้ว แต่ไม่ได้กล่าวถึงกันเรื่องว่าทำไมจึงได้เอาสัตว์เหล่านั้นมาใช้เป็นชื่อปี เมื่อไม่มีตำนานกันเรื่องก็ต้องหาต้นเรื่องมาเล่าประกอบ ได้เคยอ่านพบมาสองเรื่องจะนำมาเล่าให้ฟังกันสนุกๆ ดังนี้

เรื่องแรกเป็นตำนานของชาวไทยลื้อเล่ากันมาว่า ครั้งหนึ่งพระพรหมถูกคักเคียร (เห็นจะเรื่องเดียวกันกับประวัติทางสงกรานต์ที่ว่า กบิลพรหมตามปัญหาธรรมบาล ๓ ข้อ ถ้าธรรมบาลแก้ได้ กบิลพรหมจะยอมตัดศีรษะบูชา ปรากฏว่าธรรมบาลแก้ได้ กบิลพรหมจึงคักเคียรให้ลูกสาว

เอาพานรองรับเอาไว้ ซึ่งเป็นเรื่องที่รู้จักกันเป็นส่วนมากแล้ว) ลูกสาวทั้ง ๑๒ นางของพระพรหมมีหน้าที่เชิญพานที่รองรับเศียรพระพรหมออกแห่ทุกๆ ปี (คือในวันสงกรานต์) โดยผลัดกันปีละนาง นางเหล่านั้นมีพาหนะต่าง ๆ กัน นางหนึ่งขี่หิน นางหนึ่งขี่วัว นางหนึ่งขี่เสือ ขี่กระต่าย ขี่ภูพานาค ซึ่ง ขี่ม้า ขี่แพะ ขี่สิง ขี่ไก่ ขี่สุนัข ขี่หมู ตามตำนานกล่าวไว้ว่าพวกไทยลื้อได้เอาพาหนะที่นางทั้งสิบสองชั้นนี้แหละมาใช้เรียกเป็นชื่อปี

เมื่อฟังตามตำนานแล้ว ก็คงมีคนสงสัยต่อไปอีกว่า ทำไมจึงได้เอาปีชวคหรือหนูขึ้นต้นล่ะ หนูเป็นสัตว์เล็กกว่าเพื่อนทำไมจึงได้เกียรติอยู่เป็นปีแรกของรอบ เมื่อมีคำถามขวางเข้ามาเช่นนี้ ก็คงไม่มีใครตอบได้อีก ในตำนานก็ไม่ได้บอกว่าเป็นโคหรือคนรองลงมาชื่ออะไร หากจะถือตามอวตัสโตให้คนขี่หิน แล้วคนรองลงมาขี่วัวเรียงกันตามลำดับ อย่างนั้นก็พอ บัดไปได้ว่าเป็นไปตามลำดับอวตัสโต แต่ในตำนานไม่บอกไว้ ถึงอย่างนั้นก็ไม่มีเป็นไร เพราะยังมีตำนานของผู้ปั้นอีกเรื่องหนึ่งช่วยอธิบายต่อว่า ทำไมจึงได้เอาหนูเป็นชื่อปีแรก เรื่องของผู้ปั้นนั้นมีดังนี้-

ต้นเหตุที่จะเอาชื่อสัตว์ต่างๆ มาแทนปีนั้น เกิดขึ้นเมื่อครั้งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จกับขันธบริพพาน บรรดาภรรยาและสัตว์ต่างกรับร่อนพากันไปเฝ้าพระบรมศพ สัตว์ที่ไปเฝ้าครั้งนั้นคือสัตว์ทั้งสิบสองชนิดที่กล่าวชื่อมาแล้วนั่นเอง และเพื่อเป็นเกียรติประวัติจึงได้ยกย่องเอาชื่อสัตว์ทั้งสิบสองนั้นมาตั้งเป็นชื่อปี และที่เอาหนูมาอยู่อันดับแรกนั้น ในตำนานกล่าวต่อไปว่า ในตอนที่สัตว์ต่างๆ พากันไปเฝ้าพระบรมศพนั้น วัวเป็นสัตว์ตัวแรกที่วิ่งออกหน้าไปก่อน แต่หนูตัวเล็กกระโดดเกาะหลังวัวไปค้ำย พอถึงที่ทันก็กระโจนข้ามหัววัวไป หนูจึงไปถึงก่อน จึงได้รับเกียรติเป็นชื่อแรกของปี วัวถึงที่ส่งก็เป็นชื่อรองลงมา สัตว์ที่ไปถึงรองลงมาก็มีเสือ กระต่าย เรียงไปตามลำดับ หมูซักว่าเพื่อนจึงอยู่ปีสุดท้าย

ต้นเรื่องเดิมของสิบสองนักษัตร เป็นเรื่องเก่าแก่จนไม่มีใครทราบความคิดเดิมเสียแล้ว จะถือว่าเป็นเรื่องจริงจึงไม่ได้ นำมาเล่าสู่กันฟังสนุกๆ อย่างนี้เอง

ข้อสันนิษฐานที่ว่าทำไมจึงเอาชื่อสัตว์มาใช้เรียกเป็นชื่อปีนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงวินิจฉัยไว้ว่า

“ข้าพเจ้าเห็นว่า การที่เอารูปสัตว์มาใช้เป็นเครื่องหมายแทนสิ่งอื่น มีประโยชน์ให้อำนาจนั้นได้ง่าย ถ้าหากข้อใช้เขียนตัวอักษรและอ่านเรียกตามภาษาที่เขียน เมื่อหันเขตประเทศที่ใช้ตัวอักษรและภาษานั้นออกไปถึงนานาประเทศ ซึ่งต่างประเทศใช้ตัวอักษรและภาษาอื่น ชื่อที่บัญญัติก็ไม่มีใครเข้าใจ ไม่เป็นประโยชน์อันใด ถ้าเอารูปสัตว์ขึ้นตั้งเป็นเครื่องหมายแทนปี เช่นเอารูปหนูเป็นเครื่องหมายปีที่ ๑ เอารูปวัวเป็นเครื่องหมายปีที่ ๒ ประเทศอื่นๆ จะเรียกหนเรียกตามภาษาของตนว่าอะไรก็ตาม คงได้วิธีประคตินสิบสองนักษัตรไปใช้ได้ตรงกันกับประเทศเดิมไม่ขัดข้อง อันวิธีที่เอารูปสัตว์เป็นเครื่องหมายยังมีที่ใช้ในเรื่องอื่น ๆ อีกหลายอย่าง จะยกพอเป็นอาหรรณี ดังเช่นเทวดานพเคราะห์ ถ้าเอารูปสัตว์พาหนะออกเสีย เหลือแต่เทวรูปก็ไม่วิวาองค์ไหนเป็นองค์ไหน แม้ที่สุดจนพระพุทธรูป เมื่อเขียนไว้องค์เดียวก็ทึ่งรู้ว่าพระสาकยมณี ถ้าเขียนพระพุทธรเจ้า ๕ พระองค์ ก็ต้องเขียนรูปสัตว์เพิ่มเข้าเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าต่างพระองค์กัน ที่เอารูปสัตว์ไปใช้ในตำราทวาก็คงเขียนด้วยเหตุอันเดียวกัน อาศัยความคัจฉบรยายมา ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าที่เอารูปสัตว์มาใช้หมายชื่อปีนั้น เพื่อจะให้จำได้สะดวก”

ประเทศที่ใช้สิบสองนักษัตรนั้นมีในลุ่มเอเชียเท่านั้น โดยมากอยู่รอบๆ ไทยเรา เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลี เขมร ทิเบต ไทยใหญ่ มีบางท่านให้ความเห็นว่า การที่ใช้สิบสองนักษัตรนั้นไม่ใช่ชื่ออะไรอื่น เป็น

การแสดงให้เห็นว่าเป็นพี่น้องเผ่าไทย หรือสืบสายมาจากที่เดียวกันนั่นเอง คือพวกหนึ่งแยกไปใช้สัตว์อย่างหนึ่ง ที่ให้เหตุผลมาอย่างนี้ ก็อาจจะเป็นเรื่องใหญ่ เพราะจะต้องสืบสาวรากศัพท์ ของแต่ละพวกกันใหญ่โต ในที่นี้ จะกล่าวเฉพาะความเห็นเท่านั้น รายละเอียดอย่างอื่น ๆ จะขอคัด เพราะจะทำให้เรื่องยืดยาวเกินสมควรไป

ปัญหาที่ยังข้องใจกันอีกมีปัญหานี้ก็คือ ทำไมจึงเรียกว่าสิบสองนักษัตร และถ้าเรื่องเป็นแบบตำนานที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ก็ควรจะเรียกว่า สิบสองสัตว์ เพราะมีสัตว์อยู่สิบสองชนิด ในหนังสือพงศาวดารกรมให้ความหมายของคำว่า นักษัตร ไว้สองอย่าง อย่างหนึ่งหมายถึง คาว, ดาวฤกษ์มี ๒๗ หมู่ (ได้ออกชื่อกลุ่มดาวไว้หมด แต่เห็นว่าไม่จำเป็นจึงคัดเสีย) อีกอย่างหนึ่งหมายถึงชื่อรอบเวลากำหนด ๑๒ ปี เป็น ๑ รอบ เช่น ชวค นักษัตร จุลนักษัตร อ่านแล้วก็ยังไม่ได้ความรู้ที่จะอธิบายข้อสงสัยที่ว่า ทำไมจึงเรียกว่าสิบสองนักษัตรอยู่นั่นเอง แต่ตามความเข้าใจของนักปราชญ์ท่านว่า ที่ใช้นักษัตรเพราะเกี่ยวกับดาว ตามความเห็นของสุหรมณย ศาสตรา ซึ่งได้มีไปกราบทูล สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ มีสิ่งที่น่าพิจารณาอยู่ จะขอคัดมาดังต่อไปนี้

“ข้อ ๑๒ ปี จะมีบัญญัติต่างกันแล้วแต่ชาติไหนจะใช้ อย่างไร แต่รูปสัตว์เป็นเครื่องหมายที่จะให้โดยตรงกันทั่วไป ก็คงต้องอาศัยหลักอันใดอันหนึ่งเป็นแน่ อันหลักที่เขาอาศัยกำหนดสัตว์ประจำนั้น สมจะเป็นตำราของประเทศอินเดียซึ่งกล่าวว่า ดาวพฤหัสบดีโคจรไปสั ในระยะรอบ ๑๒ ปี นั้น มีกำหนดเป็นสัตว์ต่าง ๆ กัน เพราะชื่อและลำดับสัตว์ในบัญชี ๑๒ นักษัตรและตำราของประเทศอินเดียห้องกันอยู่หลายสัตว์ ประกอบกับที่ไทยโบราณเรียกหมวด ๑๒ ปีว่า ๑๒ นักษัตร ไม่ใช่ ๑๒ สัตว์อย่างจีน เห็นได้ว่าไทยโบราณรักดวงจีน คือไทยรู้ว่ากำหนดสัตว์ประจำตามกำหนดของดาว (นักษัตร) ที่พระพฤหัสบดีโคจรไปสั หรือเข้าใกล้ในบั้นๆ

“สอบดูในตำราเห็นมีชื่อทวารวดีตรงชื่อดาว มน ข้อนี้เป็นข้อสำคัญอย่างยิ่ง เพราะตามคติของอินเดียได้ มีดาวพระพฤหัสบดีโคจรไปสัหรือเข้าใกล้ดาว มน (คือพูดอย่างง่ายไปสัราศีสิงห์) นับเป็นปีแรกในรอบปีพฤหัสบดีคติกาล ทั้งให้สังเกตว่า จะเป็นเหตุ ที่ ๑๒ นักษัตรก็เริ่มด้วยชวคเหมือนกัน ในปีที่ต่อมาพระพฤหัสบดีโคจรไปสัราศีกันยา ฯ ตรงดาวฤกษ์ครุฑ คนในราศีกันยานั้น ระบุชื่อวัวผู้ สมกับไทยเรียกปีที่ต่อจากปีชวคว่า จุล ในปีที่ต่อมาพระพฤหัสบดีโคจรไปสัราศีตุลา แต่ตามโหราศาสตร์นับว่าอยู่ที่ดาวจตุรา ซึ่งมีชื่อเสื่อระวีไว้ข้างหน้า ไทยก็เรียกปี ๓ ว่า ชล ต่อจากนั้นตำราอินเดียกับตำราไทยไม่ตรงกัน คือตำราอินเดียไม่มีกระด้ายและไก่ หมูก็ไม่ มี มีแต่ช้าง ---

“ยังมีสัตว์อื่นที่ควรเอามากล่าวเหมือนกัน คือ สอนมะเมีย มะแม มะโรง มะเส็ง เทียบกับตำราของอินเดีย เห็นมีม้า (แต่เป็นตัวผู้) แพะ (ตัวเมีย) และงู สองอย่างมีอยู่เป็นลำดับอย่างทั้งหมดนี้ ปราภฏตรงชื่อดาว อศวนี กฤตติกา โรหิณี และมฤกษีรช และปีที่ ๘ ซึ่งพระพฤหัสบดีโคจรไปสั ชื่อปีชวาพ ก็มีถึงเป็นสัตว์ประจำดาวปुरुวาชผ ตรงกันกับวัวเหมือนกัน”

เท่าที่ยกมานี้ ก็เห็นจะพอให้เห็นแล้วว่า ชื่อปีมาจากดาว จึงควรเรียกว่าสิบสองนักษัตร แต่ก็ยังมีปัญหาารุงรังอีกว่า ที่เรียก ชวค จุล ชล เถาะ วัล ฯ นั้นเป็นภาษาอะไร

ปัญหานี้ก็คัดสันยาอีก เท่าที่ตรวจสอบกันดูหลายชาติหลายภาษาก็มีตรงกันบ้าง ผิดกันบ้าง ที่ตรงกันมากที่สุดก็คือของเขมร อย่างเช่น ในหนังสือพงศาวดารไทยใหญ่กล่าวไว้ว่า “ในนามสัตว์ ๑๒ นักษัตรข้าง

ไทยสยามนั้นน่าจะเปลี่ยนนามสัตว์ประจำองค์สาขาเข้ามาจากเขมรอีกคือ จึงไม่ใช้นามตามภาษาไทยเหมือนไทยใหญ่ กลับไปใช้ตามภาษาเขมร” แต่ท่านผู้ใหญ่บางท่านก็ไม่เห็นด้วย และว่าเขมรเองก็คงเอามาจากที่อื่นเหมือนกัน การเรียกชื่อปีของไทยเป็นสองอย่าง คือเรียกตามแบบไทยสถานหรือทางพหุพ เช่นเรียก ปีชวค ว่า ไฉ เรียก ปีฉลู ว่า เป้า น้อย่างหนึ่ง เรียกตามภาคกลางซึ่งพวกขอมพื้นเมืองเคยเรียกใช้กันมาก่อน คือชวค จุล ชล เถาะ น้อยกว่าหนึ่ง หากเป็นไปคามนี้ ชื่อปี ชวค จุล วัล ฯ ที่เรียกกันนั้นก็ไม่ใช่ภาษาไทย แต่จะเอามาจากใครบ้างก็เหลือที่จะคาด (ท่านที่คงควรทราบชื่อปีที่เทียบกับชาติต่าง ๆ จะหาอ่านได้จากหนังสือสมาคมนักวิจัย ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒)

ได้พลิกดูในหนังสือเรื่องทิเบต เห็นเทียบปีคริสต์ศักราชและปีนักษัตรไว้ มีเรื่องที่ยังเขียนไม่เข้าใจอยู่อย่างหนึ่ง จะขอคัดมาให้ดูก่อน

- ปี ค.ศ. ๑๕๒๗ เป็นปีของ Fire Hare
- ปี ค.ศ. ๑๕๒๘ เป็นปีของ Earth Dragon
- ปี ค.ศ. ๑๕๒๙ เป็นปีของ Earth Serpent
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๐ เป็นปีของ Iron Horse
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๑ เป็นปีของ Iron Sheep
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๒ เป็นปีของ Water Ape
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๓ เป็นปีของ Water Bird
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๔ เป็นปีของ Wood Dog
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๕ เป็นปีของ Wood Hog
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๖ เป็นปีของ Fire Mouse
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๗ เป็นปีของ Fire Ox
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๘ เป็นปีของ Earth Tiger
- ปี ค.ศ. ๑๕๓๙ เป็นปีของ Earth Hare

สังเกตดูตามชื่อปีจะเห็นว่าหมายถึงปีนักษัตรตรงกับของไทย จะผิดก็ปีระกาที่เขาว่าเป็นนก แต่ก็เห็นจะไม่ไกลกันนัก ชื่อที่สงสัยก็คือ คำที่มาเติมข้างหน้าชื่อสัตว์เช่น ไฟ คิน เทลิก น้ำ และไม้ นั้น จะหมายถึงอะไร ชวนให้คิดไปถึงตำราของไทยที่ว่าปี ๑๒ นักษัตรมีธาตุประจำ เช่น ปีเถาะ ธาตุไม้ ปีมะโรง ธาตุทอง ปีมะเส็ง ธาตุไฟ วัล ฯ จะว่าของทิเบตกำหนดธาตุไว้ด้วยก็ไม่แน่ว่าจะเป็นไปได้ เพราะในปีต่อไปไม่ตรงกัน เช่น ปี ค.ศ. ๑๕๒๗ ว่าเป็นไฟ แต่ในรอบต่อไปคือ ค.ศ. ๑๕๓๕ กลับเปลี่ยนเป็นคิน ฉะนั้นจึงไม่ใช่ธาตุแน่ คงจะกำหนดให้ทราบเกี่ยวกับรอบของนักษัตรหรืออย่างไรงหาคำอธิบายไม่ได้ แต่มีที่นาสังเกตก็อย่างหนึ่งว่าของทิเบตเขาจัดไว้เป็นคู่ๆ

เรื่องสิบสองนักษัตร ที่เล่ามาข้างต้น นั้นเป็นเพียงตำนาน และการสอบส่วนเปรียบเทียบ ถ้าหากจะแยกมาเล่าเรื่องของแต่ละปีแล้วก็มีเรื่องที่จะเล่ากันอีกมากทีเดียว หน้าที่กระด้างก็คงไม่พอให้ ผู้รวบรวมเรื่องก็เร่งจึงต้องรวบรวบทางเล่าอย่างย่อๆ พอให้ทราบเค้าของสิบสองนักษัตรเสียขั้นหนึ่งก่อน เพื่อให้เหมาะกับสมัยที่ขึ้นปีใหม่ เปลี่ยนจาก ระกานักษัตร เป็น ออนนักษัตร หวังว่าพอจะขจัดความสงสัยลงได้บ้างไม่มากนักก็อัย □

— ส. พลายน้อย
กระทรวงศึกษาธิการ